

WITOLD JARNO
UNIwersytet Łódzki*

Major Władysław Car – ofiara zbrodni katyńskiej (1895–1940)

Streszczenie. Artykuł opisuje życie Władysława Cara – jednej z tysięcy ofiar zbrodni katyńskiej. Urodził się w 1895 r. w Warszawie, gdzie zdał maturę. W roku 1915 został ewakuowany przez władze rosyjskie do Kijowa, gdzie rok później powołano go do służby w armii rosyjskiej. W 1918 r. służył w 1 Korpusie Polskim w Rosji, a po powrocie na ziemię polskie pracował jako nauczyciel w Tarcynie koło Warszawy. W sierpniu 1919 r. wstąpił na ochotnika do Wojska Polskiego i początkowo służył w oddziałach taborowych 7 Dywizji Piechoty, a w latach 1921–1924 w Dowództwie Okręgu Korpusu nr V w Krakowie. W 1924 r. został z kolei przeniesiony do 4 Pułku Artylerii Ciężkiej w Częstochowie (w 1935 r. jego jednostka została przeniesiona do Tomaszowa Mazowieckiego) i po przeszkoleniu został oficerem artylerii. W pułku tym służył do 1938 r., zajmując w nim różne stanowiska (dowódca baterii, kwatermistrz i adiutant dowódcy dywizjonu). Podczas służby w 4 Pułku Artylerii Ciężkiej otrzymał awans na stopień kapitana. W październiku 1938 r. został przeniesiony do Instytutu Przewodności w Warszawie, gdzie pracował do wybuchu II wojny światowej. We wrześniu 1939 r. dostał się do niewoli rosyjskiej i został umieszczony w obozie w Kozielsku, a w kwietniu 1940 r. – wraz z innymi polskimi oficerami tego obozu – został zamordowany w Katyniu. Jest jednym z kilku tysięcy polskich oficerów, o których pamięć powoli się zacieiera. Kapitan Władysław Car w 2007 r. został pośmiertnie awansowany na stopień majora.

Słowa kluczowe: major Władysław Car, oficerowie Wojska Polskiego, Artyleria Wojska Polskiego, historia Częstochowy, historia Tomaszowa Mazowieckiego, zbrodnia katyńska.

---

* Wydział Filozoficzno-Historyczny, Instytut Historii, Katedra Historii Polski i Świata po 1945 roku, e-mail: wjarnolodz@op.pl.

Wśród ofiar zbrodni katyńskiej dokonanej przez Rosjan w kwietniu 1940 r. było wielu wyższych oficerów WP¹, lecz jeszcze więcej było oficerów niższych stopni, niemal zapomnianych przez polską historiografię. Jednym z nich był mjr Władysław Car, wieloletni oficer 4 pac, a tuż przed wybuchem II wojny światowej – pracownik Instytutu Przewodniczącego w Warszawie, z którym został ewakuowany na wschodnie tereny II RP, gdzie w nieznanych okolicznościach dostał się do niewoli sowieckiej. Stał się jednym z wielu jeńców obozu w Kozielsku i z większością z nich został rozstrzelany w lesie katyńskim. Miał wówczas stopień kapitana, lecz w 2007 r. został pośmiertnie awansowany na stopień majora.

Władysław Henryk Car urodził się 2 stycznia 1895 r. w Warszawie. Data ta nie jest do końca jednoznaczna, gdyż w części dokumentów zawartych w teczce personalnej występuje ten sam dzień i miesiąc, lecz jako rok urodzenia pojawia się 1896 i taki też znajduje się na stronie tytułowej wspomnianej teczki personalnej, jak również w arkuszu ewidencyjno-kwalifikacyjnym z 1928 r. Jednak w Karcie ewidencyjnej z 1926 r. jako data urodzin występuje dzień 2 stycznia 1895 r. W innych dokumentach zawartych we wspomnianej teczce personalnej raz jest podawany rok 1895, a raz rok 1896². Ten ostatni podaje także notka biograficzna zamieszczona w „Wojskowym Przeglądzie Historycznym” z 1992 r.³ Z kolei w większości innych publikacji – w tym również rocznikach oficerskich – jako rok urodzin W. Cara wymieniany jest rok 1895⁴. W konsekwencji

¹ W tekście użyto następujących skrótów: ap. – akta personalne, CAW – Centralne Archiwum Wojskowe, MSWojsk. – Ministerstwo Spraw Wojskowych, OK – Okręg Korpusu, pac – pułk artylerii ciężkiej, RP – Rzeczypospolita, WP – Wojsko Polskie.

² Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 1–2.

³ Biogram Władysława Cara, „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, R. XXXVII, nr 1, s. 438.

⁴ *Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000, s. 67; R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny „W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010, s. 356; L. Mastalski, *Oficerowie częstochowskiej 7 Dywizji Piechoty zamordowani na Wschodzie w 1940 roku. Noty biograficzne*, Kraków–Częstochowa 2005, s. 143; *Indeks represjonowanych*, t. I (*Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich z Kozielska rozstrzelanych w kwietniu–maju 1940 według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich*), Warszawa 1995, s. 35; J. Tuchołski, *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk – lista ofiar*, Warszawa 1991, s. 84; *Rocznik Oficerski 1928*, Warszawa 1928, s. 475; *Rocznik Oficerski 1932*, Warszawa 1932, s. 195; *Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.06.1921*, Warszawa 1921, s. 576.

– wobec rozbieżności występujących w literaturze przedmiotu oraz w samej teczce personalnej wspomnianego oficera – jednoznaczne rozstrzygnięcie problemu roku jego urodzin jest niezmiernie trudne. Dla potrzeb tego tekstu przyjęto rok 1895, gdyż taki podają oficjalne wojskowe zestawienia kadry oficerskiej, choć niewątpliwie trzeba pamiętać o drugiej wersji daty jego urodzin, występującej w części dokumentów w teczce personalnej W. Cara.

Jego ojcem był Józef Ferdynand, warszawski kupiec (zmarł w 1903 r.), a matką Maria z Rehandelów. Rodzina mieszkała w Warszawie (pod zaborem rosyjskim). Rodzice byli katolikami i w tym też wyznaniu został wychowany młody Władysław. Początkowo nic nie zapowiadało, że swoje przyszłe życie zwiąże z karierą wojskową. Wykształcenie elementarne otrzymał w domu, w 1907 r. rozpoczął naukę w siedmioklasowej Szkole Handlowo-Realnej w Warszawie, w której wiosną 1915 r. zdał egzamin dojrzałości. Latem tego roku – z matką – został przez władze rosyjskie ewakuowany w głąb Rosji. Odbyło się to w ramach przymusowego wysiedlania ludności cywilnej, usankcjonowanej w czerwcu 1915 r. decyzją gen. Nikołaja Iwanowa (dowódcę rosyjskiego Frontu Południowo-Zachodniego), która została niebawem rozciągnięta przez gen. Nikołaja Januszkiewicza (ówczesnego szefa Sztabu Generalnego armii rosyjskiej) także na Front Północno-Zachodni. Po kilkutygodniowej wędrówce młody Władysław (wraz z matką) przybył do Kijowa, gdzie zamieszkał i podjął dalszą naukę. Jeszcze w 1915 r. został słuchaczem tutejszego Instytutu Handlowego, w którym ukończył trzy semestry⁵.

Cywilną naukę przerwało w czerwcu 1916 r. – na mocy dekretu o mobilizacji studentów – powołanie do armii rosyjskiej. Z uwagi na posiadane dotychczas wykształcenie Car został skierowany do Szkoły Chorążych w Orenburgu, do której uczęszczał – jako kadet – przez pięć miesięcy. Dnia 21 listopada tego roku ukończył przyspieszony kurs i otrzymał awans na chorążego. Po kilku dniach urlopu okolicznościowego, 26 listopada został przydzielony do rosyjskiego 158 zapasowego pułku piechoty stacjonującego w Kunzurze (gubernia permska), w którym objął stanowisko młodszego oficera w kancelarii pułkowej. Po trzech miesiącach, na początku 1917 r. wyjechał na dwutygodniowy urlop (od 21 lutego do 7 marca), po powrocie z którego został skierowany do 737 pułku piechoty

⁵ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r. oraz Karta ewidencyjna z 1921 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 1–2 i 37; L. Mastalski, *op. cit.*, s. 143–144.

(185 Dywizja Piechoty), w którym objął stanowisko dowódcy plutonu w pułkowej szkole podoficerskiej. Po kolejnych trzech miesiącach, 11 czerwca został przeniesiony do taborów wspomnianego pułku na stanowisko młodszego oficera. Kolejnym etapem służby w armii rosyjskiej było stanowisko oficera do specjalnych zleceń w dowództwie taborów 185 Dywizji Piechoty (od 26 listopada 1917 r. do 26 stycznia 1918 r.). Na wieść o formowaniu w Bobrujsku I Korpusu Polskiego pod dowództwem gen. por. Józefa Dowbora Muśnickiego – za zgodą swych przełożonych – przeniósł się do wspomnianego korpusu, do którego przybył 27 stycznia 1918 r. i został przydzielony do Legii Oficerskiej dowodzonej przez ppłk. Eugeniusza Habicha. Po dwóch tygodniach – z powodu choroby – otrzymał dwutygodniowy urlop i udał się na leczenie do Pskowa. Jego kuracja została przerwana po kilku dniach, gdyż do miasta wkroczyły oddziały niemieckie. Dlatego też 20 lutego 1918 r. opuścił Psków i próbował powrócić do Bobrujska, lecz gdy to okazało się niemożliwe, zdecydował się na początku marca pojechać do Warszawy. Tu zapisał się do Wyższej Szkoły Handlowej im. Zielińskiego⁶, lecz niebawem z niej zrezygnował ze względów finansowych. Nie mogąc znaleźć pracy w stolicy, przeniósł się do Tarczyna (gmina Komorniki w powiecie grójeckim), gdzie objął posadę nauczyciela w tutejszej Szkole Powszechnej. W międzyczasie z Rosji powróciła jego matka, która zamieszkała w Rakowie w powiecie kozienickim⁷.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości W. Car kontynuował pracę nauczyciela w Szkole Powszechnej w Tarczynie, jednak wpojony mu przez rodziców patriotyzm spowodował, że 4 sierpnia 1919 r. zgłosił się ochotniczo do WP i otrzymał przydział do Stacji Zbornej dla Oficerów w Warszawie. Pozostawał w niej zaledwie dwa tygodnie, po czym 20 sierpnia został skierowany do 7 Dywizji Piechoty, gdzie objął stanowisko młodszego oficera w dywizyjnej kolumnie taborowej nr 317. W następnym miesiącu – rozkazem z 11 września – został mianowany podporucznikiem wojsk taborowych. Jego służba we wspomnianej kolumnie trwała do 21 kwietnia 1920 r., gdy został przeniesiony na podobne stanowisko do dywizyjnej kolumny taborowej 532 (także w składzie 7 Dywizji Piechoty). Służył w niej w trakcie najdramatyczniejszych miesięcy wojny polsko-rosyjskiej 1920 r. W przededniu zawarcia traktatu ryskiego, 15 marca 1921 r.,

⁶ Obecna Szkoła Główna Handlowa w Warszawie.

⁷ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r. oraz Karta ewidencyjna z 1921 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 1–2 i 37.

ppor. W. Car objął stanowisko dowódcy wspomnianej kolumny taborowej. Warto dodać, że doceniał on wagę uzyskania wykształcenia wyższego, dlatego też w kwietniu 1920 r. rozpoczął eksternistyczne studia na Wydziale Prawniczym Uniwersytetu Poznańskiego, które przerwał rok później po ukończeniu dwóch semestrów (zapewne także z powodu trudności finansowych)⁸.

Niebawem rozpoczęły się przygotowania do przejścia armii na organizację pokojową, w ramach której zaczęto dokonywać licznych zmian personalnych i organizacyjnych, również w 7 Dywizji Piechoty. Dnia 20 maja 1921 r. – po likwidacji oddziałów taborowych we tej dywizji – ppor. W. Car objął dowództwo kolumny przewozowej w 5 Dywizjonie Taborowym (powstałej na bazie jednej z kolumn taborowych 7 Dywizji Piechoty) podległym Dowództwu OK nr V Kraków, a 21 października został powołany – rozkazem MSWojsk. – na dowódcę kolumny wojskowych taborów leśnych nr 4, na czele której stał do 24 sierpnia 1922 r.⁹ W międzyczasie, 3 maja 1922 r., otrzymał awans na stopień porucznika, ze starszeństwem z 1 czerwca 1919 r.¹⁰

W kolejnych dwóch latach por. W. Car zajmował stanowisko referenta mobilizacyjnego w Oddziale IV (Zaopatrzenia Materiałowego) w sztabie Dowództwa OK nr V Kraków. Oddziałowi IV podlegały sprawy związane z mobilizacją materiałową, zasobami terenowymi oraz koordynacją działalności wszystkich służb w tym zakresie¹¹. W okresie pracy na wspomnianym stanowisku por. W. Car otrzymywał pozytywne opinie ze strony swych przełożonych. Przykładowo: w 1923 r. gen. bryg. Józef Czikiel oceniał go następująco: „Zalety osobiste – oficer o prawym charakterze i wysokiej wartości moralnej. Obowiązkowość – wybitna. Zalety fizyczne – bardzo duże, postawa wymiarowa i wytrzymałość fizyczna – bez zarzutu. Inteligencja – bardzo duża. Zdolności kierownicze – nieznaczące. Ogólna wartość dla służby – fachowo dobrze wyszkolony. Ideowość – wybitna”¹².

⁸ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., Karta ewidencyjna z 1921 r. oraz Zaświadczenie Dziekana Wydziału Prawniczego Uniwersytetu Poznańskiego o rozpoczęciu studiów przez Władysława Cara, CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 1–2, 37 i 82.

⁹ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 8.

¹⁰ Karta ewidencyjna z 1926 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 16.

¹¹ Organizacja Dowództwa OK na czas pokoju z 11 VIII 1921 r., CAW, Oddział V sztabu MSWojsk, sygn. I.300.11, teczką 20, bez paginy.

¹² Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 5.

Na stanowisku referenta mobilizacyjnego pozostawał do 23 sierpnia 1924 r., co zapewne miało związek z wprowadzoną – na mocy rozkazu z 7 maja – reorganizacją struktur dowództw okręgów korpusów, która weszła w życie z dniem 1 sierpnia. W jej ramach sztab Dowództwa Okręgu Korpusu – zamiast pięciu oddziałów – miał się odtąd składać z dwóch oddziałów i jednego samodzielnego referatu. W myśl tych zasad na początku sierpnia 1924 r. przeorganizowano także sztab Dowództwa OK nr V: przemianowując dotychczasowy Oddział I na Oddział Ogólny, do którego włączono także agendy likwidowanego Oddziału IV i V oraz likwidowanego Szefostwa Poboru i Szefostwa Remontu. Jednocześnie Oddział II przeorganizowano na Samodzielny Referat Informacyjny, a Oddział III – na Oddział Wyszkania¹³. Konsekwencją powyższych zmian była likwidacja dotychczasowego stanowiska zajmowanego przez por. W. Cara, co spowodowało jego odkomenderowanie – w myśl rozkazu MSWojsk. z 1 czerwca 1924 r. – do 4 pac w celu przeszkolenia, gdzie przybył 23 sierpnia¹⁴. Ze wspomnianym pułkiem, dokładanie jego II dywizjonem stacjonującym w Częstochowie, a od 1935 r. w Tomaszowie Mazowieckim, związana zostanie *nota bene* niemal cała jego dalsza zawodowa kariera oficera służby stałej. Po przybyciu do 4 pac por. W. Car został pozytywnie oceniony przez dowódcę pułku płk. Witolda Konczakowskiego w opinii za 1924 r., choć w odniesieniu do przeniesienia go do korpusu oficerów artylerii pojawiło się pewne zastrzeżenie: „Jako oficer przydzielony do artylerii potrzebuje przeszkolenia fachowego. Rokuje bardzo dobre nadzieje”¹⁵.

Nowa jednostka, z którą por. W. Car związał swoją pracę zawodową na 14 lat, powstała jesienią 1921 r. z dotychczasowego 10 dywizjonu artylerii ciężkiej z 10 Dywizji Piechoty i 7 dywizjonu artylerii ciężkiej z 7 Dywizji Piechoty. Pierwszy z nich został przeformowany na I dywizjon nowego 4 pac, drugi zaś – na II dywizjon 4 pac. Dowództwo pułku ulokowano w Łodzi w dawnych koszarach carskich przy ul. 6 Sierpnia 84/86, gdzie rozmieszczono także I dywizjon i Kadre Baterii Zapasowej 4 pac, II dywizjon zaś w Częstochowie. W 1924 r. rozformowano Kadre Baterii Zapasowej, a rok później – rozkazem

¹³ Instrukcja organizacyjna dla Dowództwa OK na stopie pokojowej z 7 V 1924 r., CAW, Oddział I Sztabu Generalnego, sygn. I.303.3, teczka 28, bez paginy.

¹⁴ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 8; Rozkazy dowództwa 4 pac z sierpnia 1924 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 6; Dziennik Personalny MSWojsk. 1924 nr 54, s. 816.

¹⁵ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 5.

z 27 listopada 1925 r. – wszystkie pułki artylerii ciężkiej przeszły z organizacji dwudywizyjowej na trzydywizyjową, w związku z czym w 4 pac sformowano w Łodzi nowy III dywizjon składający się z dwóch baterii. Do jego utworzenia wykorzystano dotychczasową 6 baterię II dywizjonu z Częstochowy, którą przeniesiono do Łodzi i przemianowano na 8 baterię, 7 baterię i dowództwo dywizjonu zaś sformowano od podstaw. Od tej pory 4 pac składał się z trzech dywizjonów, z których I dywizjon liczył trzy baterie, a II i III – po dwie, co łącznie dawało siedem baterii w pułku, z czego trzy uzbrojone były w armaty 105 mm wz. 13 (bateria 1, 4 i 7), a cztery – w haubice 155 mm wz. 17 (bateria 2, 3, 5 i 8). Kolejna zmiana nastąpiła w 1928 r., gdy rozkazem z 15 lutego MSWojsk. nakazało skadrować w 1, 4, 5, 6, 7, 8 i 10 pac wszystkie trzecie baterie, w wyniku czego 4 pac liczył odtąd sześć baterii (po dwie w każdym z trzech dywizjonów). Ostatnia poważna reorganizacja pułku nastąpiła w styczniu 1930 r., kiedy ujednociono uzbrojenie – odtąd I i II dywizjon 4 pac liczył po dwie baterie haubic 155 mm, a III dywizjon – dwie baterie armat 105 mm. Powyższa struktura organizacyjna 4 pac przetrwała do czasu mobilizacji w roku 1939¹⁶.

Po półrocznym przeszkoleniu w 4 pac por. Władysław Car został 28 lutego 1925 r. oddelegowany na kurs do Szkoły Młodszych Oficerów Artylerii w Toruniu, który rozpoczął się 1 marca¹⁷. Kurs ten przygotowywał do pełnienia niższych stanowisk dowódczych w jednostkach artylerii i zakończył się 20 listopada tego roku. Por. W. Car – który w międzyczasie otrzymał stały przydział do 4 pac – uzyskał zaświadczenie o ukończeniu kursu podpisane przez

¹⁶ Rozkaz o wprowadzeniu w życie nowej organizacji artylerii z 10 V 1924 r., CAW, Departament Artylerii, sygn. I.300.34, teczka 6. k. 82; Rozkazy dowództwa 4 pac z 1925 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 8; Rozkazy dowództwa 4 pac z 1926 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 10; Rozkazy dowództwa 4 pac z 1930, CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 14; Rozkaz tajny nr 100 z 16 XI 1921 r., CAW, Dziennik Rozkazów OK nr IV Łódź, bez paginy; W. Jarno, *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001, s. 111–112 i 152–155; K. Galster, *Księga pamiątkowa artylerii polskiej 1914–1939*, Londyn 1975, s. 102–103; P. Zarzycki, *4 Pułk Artylerii Ciężkiej*, Pruszków 1999, s. 9; R. Łoś, *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991, s. 51–53; CAW, W. Jarno, *4 Pułk Artylerii Ciężkiej w latach 1921–1939. Organizacja, uzbrojenie i działania bojowe*, [w:] „Mieczem i szczytem”. *Broń na polu walki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. A. Niewiński, Oświęcim 2016, s. 217–223.

¹⁷ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej z 1925 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 52; Dziennik Personalny MSWojsk. 1925, nr 24, s. 109.

plk. Józefa Koryckiego¹⁸ (komendanta Szkoły Młodszych Oficerów Artylerii w Toruniu) oraz gen. bryg. Erwina Mehlema (komendanta Obozu Szkolnego Artylerii w Toruniu). W kursie tym zajął 42 lokatę (na 128 słuchaczy), co dobrze świadczyło o jego zaangażowaniu w realizację założeń szkoleniowych. Przyjeżdżając na kurs, odbył wstępną rozmowę kwalifikacyjną, na podstawie której jego dotychczasowy zasób wiedzy oceniono następująco: wiedza artyleryjsko-fachowa – niedostateczna, wiedza ogólnowojskowa – dostateczna, wiedza ogólna – bardzo duża. W toku kursu zaangażowanie i przykładanie się do nauki por. W. Cara zostało ocenione bardzo dobrze, co niewątpliwie skutkowało coraz lepszymi ocenami, a poczynione w trakcie nauki postępy oceniono następująco: pod względem teoretycznym – bardzo duże, pod względem praktycznym – duże, pod względem służby polowej – dostateczne, zdolności instruktorskie – dostateczne, podobnie jak ogólne zdolności¹⁹.

Ukończenie wspomnianego kursu przyniosło ważną zmianę w karierze zawodowej por. W. Cara, gdyż – na mocy Dziennika Personalnego MSWojsk. z 21 października 1925 r. – został przeniesiony z dotychczasowego korpusu oficerów taborowych do korpusu osobowego oficerów artylerii i przydzielony do 4 pac jako oddziału macierzystego, gdzie objął stanowisko młodszego oficera w 5 baterii (przybył do pułku 29 stycznia 1926 r. po zakończeniu czterotygodniowego urlopu wypoczynkowego). Bateria ta wchodziła w skład II dywizjonu stacjonującego w Częstochowie, gdzie na niemal dziesięć lat zamieszkał por. W. Car²⁰. Jako młodszy oficer 5 baterii, por. W. Car w dalszym ciągu otrzymywał pozytywne opinie. Przykładowo, w opinii dowódcy 4 pac plk. Stefana Szaniawskiego za 1926 r. czytamy m.in.: „Ogólna wartość dla służby – dobra. Fachowe wyszkolenie, zwłaszcza teoretyczne – dobre. W praktyce wykazuje jeszcze braki, które stopniowo uzupełnia. [...] Nadaje się zupełnie na obecne i na wyższe stanowisko: dowódcy baterii”²¹.

¹⁸ Szerzej o tej postaci: W. Jaskulski, *Pułkownik Józef Korycki. Tatarski artylerzysta II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2012.

¹⁹ Zaświadczenie o ukończeniu kursu z 21 XI 1925 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 54.

²⁰ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej z 1926 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 55; Dziennik Personalny MSWojsk. 1925, nr 109, s. 587.

²¹ Arkusz ewidencyjno-kwalifikacyjny z 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 6.

Tabela 1

Obsada II dywizjonu 4 pac w myśl rozkazu z 28 stycznia 1926 r.

Stanowisko	Obsada
Dowódca dywizjonu	mjr Jan Geniusz
Dowódca 4 baterii Młodszy oficer baterii	p.o. por. Marian Sadłowski por. Gabriel Dobrzański
Dowódca 5 baterii Młodszy oficer baterii	kpt. Bolesław Ostrowski por. Władysław Car
Dowódca 6 baterii Młodszy oficer baterii	kpt. Stanisław Prusiński por. Józef Miecznik

Źródło: Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 22 z 28 stycznia 1926 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 6, bez paginy.

Na powyższym stanowisku por. W. Car pozostawał do 7 marca 1927 r., gdy został przeniesiony na stanowisko młodszego oficera 4 baterii w tym samym II dywizjonie²². Aspektem świadczącym o dobrej ocenie jego pracy było objęcie przez niego – na czas urlopu dowódcy baterii – dowodzenia 4 baterią od 27 czerwca do 27 lipca 1927 r., jak również 5 baterią od 12 października do 16 grudnia 1927 r. oraz od 2 stycznia 1928 r. (nadal miał formalny przydział do 4 baterii)²³. W następnym miesiącu, 27 lutego, został mianowany kwatermistrzem II dywizjonu 4 pac, o czym wzmiankę można znaleźć w rozkazie pułkowym z 6 marca: „Dla celów ewidencyjnych i rachunkowych podaję, że dnia 27.II.28 r. kpt. Prusiński Stanisław zdał, a por. Car Władysław objął agendy kwatermistrza II dywizjonu pułku oraz że dnia 2.III.28 r. por. Car Władysław zdał, a por. Sadłowski Marian objął dowództwo baterii 5-tej”²⁴. Stanowisko kwatermistrza II dywizjonu por. W. Car zajmował niecałe pięć

²² Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 53 z 7 III 1927 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 11, bez paginy.

²³ Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 231 z 13 X 1927 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 11, bez paginy; Rozkaz dzienny nr 13 z 17 I 1928 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 12, bez paginy.

²⁴ Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 54 z 6 III 1928 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 12, bez paginy.

miesiący, gdyż 16 lipca 1928 r. został adiutantem dowódcy II dywizjonu: „Z dniem dzisiejszym por. Tarkowskiego Eugeniusza przesuwam do bat. 4-tej na stanowisko młodszego oficera, a por. Cara Władysława – na stanowisko adiutanta II dyonu”²⁵. W trakcie służby na tym stanowisku sumiennie wypełniał swe obowiązki, co znalazło odzwierciedlenie w kolejnej opinii dowódcy 4 pac za 1928 r., w której możemy przeczytać m.in.: „Jako artylerzysta bardzo dobry. Wymaga uzupełnienia wiadomości z zakresu taktyki i współdziałania broni. W służbie i poza służbą – taktowny. Nadaje się na obecne stanowisko adiutanta i na wyższe, tj. dowódcę baterii”²⁶.

Dnia 1 stycznia 1930 r. uzyskał długo oczekiwany awans na stopień kapitana²⁷, dzięki czemu niecałe dwa tygodnie później został wyznaczony przez dowódcę 4 pac na dowódcę 5 baterii²⁸. Kilka miesięcy później, 1 kwietnia tego roku, został oddelegowany do Szkoły Strzelania Artylerii w Toruniu na pięciomiesięczny kurs dowódców baterii. W jego trakcie odbył specjalistyczne zajęcia z zakresu służby polowej, taktyki artylerii, topografii oraz ostrego strzelania, uzyskując z nich ogólną ocenę końcową określoną jako dobra. W uwagach do wydanego zaświadczenia o ukończeniu kursu znalazł się także dopisek, że por. W. Car nadaje się w szczególności na instruktora w szkole podoficerów zawodowych artylerii. Po ukończeniu kursu – 30 sierpnia powrócił do 4 pac i ponownie objął stanowisko dowódcy 5 baterii²⁹.

Na stanowisku tym sprawdzał się dobrze, mając do tego odpowiednie fachowe wykształcenie, co potwierdza opinia dowódcy II dywizjonu mjr. Stanisława Monkielewicza za 1931 r.: „Na stanowisku dowódcy baterii dobry, na wyższe stanowisko za mało praktycznie wyrobiony”³⁰. W podobnym duchu napisał opinię dowódca pułku ppłk Kazimierz Weryński, który wskazał także na zauważalne negatywne aspekty charakteru: „Charakter zamknięty w sobie,

²⁵ Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 154 z 16 VII 1928 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 12, bez paginy.

²⁶ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1928 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 57.

²⁷ Dziennik Personalny MSWojsk. 1930, nr 2, s. 28.

²⁸ Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 3 i 22 z 1930 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 14, bez paginy.

²⁹ Zaświadczenie o ukończeniu kursu dowódców artylerii z sierpnia 1930 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 59; Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 196 z 1930 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 14, bez paginy.

³⁰ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1931 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 61.

uparty. [...] Jako dowódca baterii dobry. Regulaminu i instrukcje techniczne artylerii opanował bardzo dobrze, w praktycznym zastosowaniu brak mu szczęśliwej ręki i doświadczenia. Faktycznie wyszkolony dobrze, z powodu jednak nerwowości decyzje ma nie zawsze trafne. Jako instruktor przeciętny, nerwowy, przeciwnościami zraża się, nie umiejąc w inny sposób dojść do dodatnich rezultatów³¹. Trudno jednak z braku odpowiednich informacji stwierdzić, czym owa nerwowość mogła być spowodowana, ale – jak się wydaje – miała ona duży wpływ na przebieg jego dalszej kariery wojskowej. Dobrego artylerzystę powinien cechować spokój i opanowanie, czego wyraźnie – w opiniach przełożonych – miało brakować kpt. W. Carowi. Być może po prostu nie miał odpowiednich predyspozycji na wyższe stanowisko liniowe w artylerii, czego wyrazem mogło być to, że był oceniany znacznie wyżej pod kątem przygotowania teoretycznego niż praktycznego – jednak na stanowisku liniowym praktyka była i jest niewątpliwie ważniejsza niż sama wiedza teoretyczna. W konsekwencji, w kolejnych latach – w ocenie przełożonych – nastąpił swoisty zastój w rozwoju zawodowym kpt. W. Cara jako oficera liniowego, co wyraźnie widać w opinii za 1935 r., w której kolejny dowódca 4 pac ppłk Leon Bogusławski wyraźnie stwierdził, że: „Jako dowódca baterii dobry. Na wyższe stanowisko nie nadaje się. Ponieważ jest bardzo sumiennym i pracowitym i lubi zajęcia biurowe, można z powodzeniem użyć go do pracy w sztabach względnie kwatermistrzostwie³². Jednak i jemu przydarzyła się nieprzyjemna sytuacja, jaką było ukaranie dnia 7 maja 1935 r. dwudniowym aresztem domowym przez dowódcę dywizjonu za stwierdzony w czasie inspekcji jednostki przez Szefa Uzbrojenia OK nr IV mjr. Maksymiliana Prelicza – brak należytego doгляdu w kwestii konserwacji sprzętu artyleryjskiego w podległej mu baterii³³.

Po pięciu latach dowodzenia baterią, 27 sierpnia 1935 r., został przesunięty ze stanowiska liniowego na stanowisko administracyjne i objął funkcję adiutanta dowódcy II dywizjonu 4 pac³⁴. Stano-

³¹ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1931 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 63.

³² Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1935 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 65.

³³ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1935 r., Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1935 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 65.

³⁴ Roczne uzupełnienie listy kwalifikacyjnej za 1935 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 65; Rozkaz dzienny dowództwa 4 pac nr 189 z 1935 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 24, bez paginy.

wisko to – jak się niebawem okazało – bardzo mu odpowiadało, toteż z wielkim zaangażowaniem zaczął wypełniać swe nowe obowiązki. Były one w owym czasie bardzo „spiętrzone”, gdyż trwały właśnie przygotowania do przeniesienia II dywizjonu 4 pac z Częstochowy do nowo powstałych nowoczesnych koszar w Tomaszowie Mazowieckim. Rozkaz w sprawie translokacji dywizjonu MSWojsk. wydało 18 września 1935 r., lecz ustalenie dokładnej daty przenosin dywizjonu jest niezwykle trudne, gdyż w rozkazach 4 pac z 1935 r. nie ma na ten temat żadnych informacji. Sprawę komplikuje dodatkowo niekompletność zachowanych rozkazów II dywizjonu 4 pac z tego roku, które kończą się na wrześniu, gdy kwaterował on jeszcze w częstochowskich koszarach. Na pewno na początku listopada dywizjon stacjonował już w Tomaszowie Mazowieckim, gdzie z okazji rocznicy odzyskania niepodległości zorganizowano w dniach 10–11 listopada oficjalną uroczystość powitania dywizjonu w „murach miasta”. Jedyłą konkretną wzmianką na temat daty przeniesienia wspomnianego oddziału jest krótka informacja zawarta w Rozkazy Tajnym Dowództwa OK nr IV Łódź nr 19 z 22 listopada 1935 r. w odniesieniu do wprowadzenia zmian w tabeli przynależności gospodarczej jednostek OK nr IV: „W związku z przeniesieniem z dn. [dniem – przyp. W.J.] 20.X.35 r. – II/4 p.a.c. z Częstochowy do Tomaszowa Mazowieckiego, w rubr. 4 L.p. 4 tabeli, skreślić Częstochowa, a na to miejsce wpisać Tomaszów Mazowiecki”³⁵. Ze wzmianki wynika, że przeniesienie dywizjonu nastąpiło w dniu 20 października. Informacji tej nie można jednak – z braku innych dokumentów – zweryfikować, choć powyższa data wydaje się jak najbardziej prawdopodobna. Trudno jednak przypuszczać, że jednego dnia przeniesiono cały dywizjon z jego wyposażeniem i zapasami mobilizacyjnymi, toteż zapewne data ta odnosi się do przeniesienia dowództwa dywizjonu. Natomiast przewiezienie całości wyposażenia trwało prawdopodobnie co najmniej kilka dni. W wyniku tej translokacji w latach 1935–1939 4 pac stacjonował w dwóch garnizonach: w Łodzi (dowództwo pułku oraz I i III dywizjon) oraz w Tomaszowie Mazowieckim (II dywizjon)³⁶.

Jako adiutant dowódcy II dywizjonu 4 pac okazał się bardzo pomocny we wszelkich sprawach związanych z przeniesieniem dywizjonu do nowego miejsca postoju w Tomaszowie Mazowieckim,

³⁵ Rozkaz tajny nr 19 z 22 XI 1935 r., CAW, Dziennik Rozkazów OK nr IV Łódź, bez paginy.

³⁶ W. Jarno, *Okręg Korpusu...*, s. 146; P. Zarzycki, *op. cit.*, s. 11.

a w kolejnych latach w zacieśnianiu związków żołnierzy dywizjonu ze społecznością miasta. Kapitan W. Car często brał udział w uroczystościach organizowanych przez władze miejskie lub lokalne stowarzyszenia, reprezentując na nich osobę dowódcy garnizonu. Przykładowo: 18 października 1936 r. wziął udział w otwarciu wystawy obrazów i rzeźb zorganizowanej przez Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Nauki, Literatury i Sztuki w Tomaszowie Mazowieckim w sali Straży Ogniowej przy ul. Polskiej Organizacji Wojskowej³⁷. Kilkukrotnie także zastępował dowódcę dywizjonu w czasie jego wyjazdów służbowych, jak np. w kwietniu 1937 r. W imieniu dowódcy dywizjonu wielokrotnie prowadził także odprawy dla podoficerów zawodowych dywizjonu, jak np. 2 października 1937 r.³⁸ Dzięki swej aktywności szybko zyskał uznanie swego bezpośredniego przełożonego, zarówno mjr. Rudolfa Ostrihańskiego, jak i jego następcy na stanowisku dowódcy II dywizjonu 4 pac mjr. Jana Szustera (objął to stanowisko 2 września 1937 r.). Przykładowo: w opinii wystawionej przez mjr. R. Ostrihańskiego z 9 października 1937 r. (w owym czasie dawny dowódca II dywizjonu zajmował już stanowisko zastępcy dowódcy 4 pac), w której znalazła się sugestia szybkiego awansowania kpt. W. Cara na wyższe stanowisko: „Nadaje się bardzo dobrze na dowódcę baterii i na każde stanowisko przewidziane dla kpt. art. w linii, jako też w służbie. Pożądanym byłoby wysłanie tego oficera na kurs w Rembertowie, po ukończeniu kursu będzie dobrym dowódcą dywizjonu”³⁹. Jednak dowódca pułku ppłk K. Weryński miał w tej kwestii odmienne zdanie, pisząc w ocenie z 27 października tego roku dość obszerną charakterystykę opiniowanego oficera: „Poważny, sumienny i ambitny w pracy. Dość energiczny. Nerwy niezbyt silne, stara się jednak je opanować, co mu się obecnie często udaje. W stosunku do przełożonych lojalny. [...] Większych zdolności nie posiada, nadrabia solidnością pracy. Technicznie dobrze wyszkolony. Strzelał dobrze. Pod względem taktycznym pracuje nad sobą z dodatnim rezultatem. Na stanowisku adiutanta wydzielonego dyonu odpowiada. Jako dowódca baterii wypróbowany z dobrym rezultatem. Do dowodzenia dyonem jesz-

³⁷ Rozkaz dzienny II dywizjonu 4 pac nr 228 z 16 X 1936 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 40, bez paginy.

³⁸ Rozkazy dzienne II dywizjonu 4 pac z kwietnia i października 1937 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 41, bez paginy.

³⁹ Roczna lista kwalifikacyjna za 1937 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481. C.134, k. 69.

cze nie przygotowany”⁴⁰. W podobnym tonie napisał swoją opinię dowódca 4 Grypy Artylerii płk Leonard Lubański: „Brak przeszkolenia w C.W.Piech. [Centrum Wyszkożenia Piechoty – przyp. W.J.] w Rembertowie i wiek wykluczają przewidywania na dowodzenie dyonem, do czego brak mu również dostatecznego doświadczenia”⁴¹.

Jako adiutant dowódcy II dywizjonu 4 pac wykazał się dużą energią i zaangażowaniem w pracy, w konsekwencji czego dowódca dywizjonu wystąpił w 1937 r. z wnioskiem o nadanie mu Srebrnego Krzyża Zasługi, w którym ówczesny dowódca pułku płk Leon Bogusławski tak scharakteryzował kpt. W. Cara: „Jako adiutant okazał się wielce pomocnym dowódcy wydzielonego dyonu przy urządzeniu się dyonu w nowym miejscu postoju oraz nawiązaniu żywych i bardzo życzliwych stosunków z obywatelami miasta Tomaszowa Maz.”⁴². Srebrny Krzyż Zasługi był cywilnym odznaczeniem ustanowionym ustawą z 23 czerwca 1923 r., nadawanym za zasługi dla Państwa Polskiego lub jego obywateli. W 1937 r. władze wojskowe ściśle określiły zasady nadawania tego odznaczenia, które w odniesieniu do oficerów WP mogło być nadawane oficerom w stopniach: majora, kapitana, porucznika i podporucznika (Złoty Krzyż Zasługi przyznawano oficerom od stopnia podpułkownika wzwyż). Wniosek ten został jednak przez Kapitułę Orderu odrzucony. Rok później – po kolejnym wniosku w tej sprawie – 24 maja 1938 r. kpt. W. Car otrzymał Brązowy Medal za Długoletnią Służbę. Odznaczenie to zostało ustanowione ustawą z 8 stycznia 1938 r. i miało trzy stopnie (Medal Brązowy nadawano po 20 latach pełnionej służby). Uzupełnił on jego dotychczasową kolekcję odznaczeń, na którą składały się uzyskane w 1928 r.: Medal Pamiątkowy za Wojnę 1918–1921 (przyznany mu 10 listopada tego roku) oraz Medal Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości (otrzymany 17 grudnia). W następnym roku dowódca 4 pac ppłk. K. Weryński wystąpił z nowym wnioskiem o przyznanie Srebrnego Krzyża Zasługi, motywując go następująco: „Służąc w pułku od 1924 r. pełnił kolejno funkcje młodszego oficera baterii, dowódcy baterii, kwatermistrza II dyonu, aż wreszcie adiutanta i oficera oświatowego wywiązując się z nich wzorowo. [...] Na stanowisku kwatermistrza dyonu wydzielonego postawił gospodarzę na wysokim poziomie, występując niejedno-

⁴⁰ *Ibidem*, k. 70.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Wniosek o nadanie Srebrnego Krzyża Zasługi z 1937 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 90.

krotnie z przemyślaną inicjatywą odnośnie ulepszenia gospodarki ku pożytkowi szeregowych i Skarbu. Jako oficer oświatowy dyonu zorganizował i jest duszą oraz kierownikiem Oddziału Polskiego Białego Krzyża w Tomaszowie Maz., który znacznie ułatwia pracę kulturalno-oświatową dyonu. Pracuje społecznie (m.in. wiceprezes Ligi Morskiej i Kolonialnej w garnizonie) doprowadzając do bardzo poprawnych i życzliwych stosunków między wojskiem i społeczeństwem. Poza tym pracuje również w miejscowym Związku Oficerów Rezerwy⁴³. Jednak i tym razem wniosek w tej sprawie został odrzucony.

O dalszej karierze kpt. W. Cara zdecydowały zapewne opinie przełożonych z października 1938 r., w których dowódca 4 pac ppłk K. Weryński podkreślił jego zdolności organizacyjne do pracy w pionie administracyjnym, do czego miał się lepiej nadawać niż do służby w linii. Dnia 24 października pisał o nim następująco: „Poważny i solidny w pracy oficer. Więcej mu odpowiada praca w administracji niż w linii”⁴⁴. Jeszcze dobitniej swoją opinię sformułował wówczas dowódca 4 Grupy Artylerii płk L. Lubański, pisząc: „Oficer bez przyszłości w linii. Na stanowisku administracyjnym bardzo dobry”⁴⁵. W konsekwencji pod koniec tego miesiąca został odwołany ze stanowiska adiutanta dowódcy II dywizjonu 4 pac (zastąpił go kpt. Aleksander Poźniak, dotychczasowy dowódca 5 baterii) i przeniesiony do Instytutu Przeciwigazowego w Warszawie (funkcjonował w ramach służby uzbrojenia), gdzie najpierw objął funkcję kierownika Samodzielnego Referatu Zasobów, a później kierownika Działu Administracyjnego⁴⁶. Miało to zapewne związek z problemem zaistniałym pod koniec lat trzydziestych, gdy w trakcie trwającej modernizacji sił zbrojnych zaczęto wyraźnie odczuwać niedobór kadr oficerskich służby uzbrojenia. Dlatego w 1938 r. MSWojsk. zarządziło uzupełnianie stanu osobowego korpusu oficerów wspomnianej służby oficerami piechoty, artylerii i kawalerii mającymi stopień porucznika lub kapitana. Jednym z nich był kpt. W. Car, który – we wspomnianej ocenie swych dotychczasowych przełożonych w 4 pac – bardziej nadawał się do pracy administracyjnej niż liniowej. Spowodowało to przeniesienie kpt. W. Cara

⁴³ Wniosek o nadanie Srebrnego Krzyża Zasługi z 1938 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 91.

⁴⁴ Roczna lista kwalifikacyjna za 1938 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 74.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*, k. 71.

do Instytutu Przeciwigazowego – podległego Departamentowi Uzbrojenia MSWojsk. – z czym wiązała się również zmiana jego przydziału z korpusu oficerów artylerii do korpusu oficerów uzbrojenia⁴⁷.

Instytut Przeciwigazowy mieścił się w stolicy przy ul. Ludnej 11 (według innej wersji pod numerem 15/17), w kamienicy zniszczonej w 1944 r.⁴⁸ Powstał on w grudniu 1922 r. jako Instytut Badawczy Broni Chemicznej, a jego zadaniem było prowadzenie prac badawczo-doświadczalnych nad środkami walki chemicznej i sposobem ich wytwarzania dla potrzeb armii, z uwzględnieniem możliwości wytwórczych krajowego przemysłu chemicznego. Instytut kilkakrotnie zmieniał swą nazwę: 18 grudnia 1925 r. został przemianowany na Wojskowy Instytut Gazowy, 1 kwietnia 1929 r. – na Wojskowy Instytut Przeciwigazowy, a 1 lipca 1935 r. – na Instytut Przeciwigazowy. Organizacyjnie składał się z następujących komórek organizacyjnych: kierownik, Sekretariat, Samodzielny Referat zasobów i Regulaminów, sześciu działów: administracyjnego, chemicznego, obrony biernej, badań lekarskich i ratownictwa, fizykochemicznego i analitycznego, sprzętu obrony czynnej oraz pracowni konstrukcyjnej. W 1938 r. dokonano reorganizacji Instytutu, w wyniku której połączono istniejące komórki organizacyjne w trzy działy: Administracyjny, Badań Lekarskich i Ratunkowych oraz Sprzętowo-Materiałowy. Kierownikami wspomnianego instytutu byli kolejno: ppłk prof. dr Zygmunt Wojnicz-Sianożęcki w latach 1922–1936 oraz płk lek. dr Karol Borczowski w latach 1936–1939⁴⁹. Do końca swego istnienia Instytut Przeciwigazowy zajmował się prowadzeniem prac naukowo-doświadczalnych nad ulepszaniem sprzętu i materiałów walki chemicznej oraz obrony przeciwigazowej, lecz – w porównaniu do Instytutu Technicznego Uzbrojenia – miał znacznie węższy zakres zadań, które ograniczały się do zagadnień sprzętu i materiałów obrony przeciwigazowej (czynnej i biernej)⁵⁰.

Na nowym stanowisku kpt. W. Car oddał się z zapałem pracy biurowej, która mu niewątpliwie odpowiadała lepiej niż stanowisko w jednostce liniowej, co potwierdzają przytoczone opinie jego

⁴⁷ L. Wyszczelski, *W obliczu wojny. Wojsko Polskie 1935–1939*, Warszawa 2008, s. 345.

⁴⁸ http://www.warszawa1939.pl/index_architektura.php?r1=ludna_11_01&r3=0 (dostęp: 17 VIII 2017 r.).

⁴⁹ D. Skrzypczak, *Akta wojskowych instytutów i biur technicznych z lat 1915–1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1981, nr 11, s. 61–62.

⁵⁰ Relacja ppłk. Apolinarego Żebrowskiego, Archiwum i Muzeum Polskie im. Sikorskiego w Londynie, Relacje z kampanii wrześniowej, sygn. B.I.12.D, k. 290.

kolejnych przełożonych. Widać w nich dość wyraźnie, że zasadniczo z upływem kolejnych lat predyspozycje kpt. W. Cara coraz mniej odpowiadały wymogom służby w liniowej jednostce artylerii, bardziej zaś pracy administracyjnej, z jaką miał do czynienia w Instytucie Przeciwigazowym.

Tabela 2

Obsada Instytut Przeciwigazowego w Warszawie w dniu 23 marca 1939 r.

Stanowisko	Obsada personalna
Kierownik Instytutu	płk lek. dr Karol Borczowski
Kierownik Działu Administracyjnego Oficer bezpieczeństwa	kpt. Władysław Car kpt. Stanisław Rutkowski
Kierownik Działu Badań Lekarskich i Ratunkowych Kierownicy laboratoriów	mjr lek. dr Bolesław Bartenbach mjr lek. dr Stanisław Wilatowski kpt. dr Olgierd Buraczewski kpt. dr Jakub Wnuk mjr dr Jerzy Szablowski mjr dr Józef Dowgiałło
Eksperymentator	kpt. lek. dr Marian Malinowski
Kierownik Działu Sprzętowo-Materiałowego Kierownicy laboratoriów	mjr dr Edmund Schmidt mjr Kazimierz Olszewski kpt. Czesław Rogoziński kpt. Kamil Dymowski kpt. Stanisław Rutkowski
Eksperymentatorzy	por. Tadeusz Dubas ppor. Józef Książek

Źródło: R. Rybka, K. Stepan, *Rocznik Oficerski 1939. Stan na dzień 23 marca 1939*, Kraków 2006, s. 502.

Omawiając sylwetkę W. Cara, warto przyrzeć się także jego rodzinie, choć na ten temat zachowały się szczątkowe informacje. Prawdopodobnie około 1928 r. zawarł on związek małżeński ze Stefanią Dziembałówną z Krakowa. Po ślubie małżonkowie zamieszkali razem w Częstochowie, w latach 1935–1938 w Tomaszowie

Mazowieckim, a od końca 1938 r. w Warszawie. Mimo kilkunastoletniego pożycia małżeństwo do wybuchu II wojny światowej nie doczekało się dzieci. Rodzina mieszkała w dobrych warunkach i nie miała większych problemów finansowych, choć żyła tylko z poborów otrzymywanych przez kpt. W. Cara. Z czasem jednak, w opinii przełożonych, na jego stosunek do służby pewien wpływ zaczął mieć charakter żony, co znalazło swoje odzwierciedlenie w opinii mjr. R. Ostriańskiego z 1937 r.: „Warunki materialne zupełnie dobre. [...] Żona kpt. Cara przez swój niezrównoważony charakter utrudnia mu jego stanowisko społeczne w małym garnizonie”⁵¹. Trudno stwierdzić, co dowódca dywizjonu miał na myśli, pisząc owe słowa, lecz zapewne żonie kpt. W. Cara – pochodzącej z Krakowa – przeniesienie się z mężem w drugiej połowie lat trzydziestych do niewielkiego garnizonu w Tomaszowie Mazowieckim mogło się wydawać swoistym zesłaniem i spowodować u niej jakąś frustrację, a może nawet załamanie nerwowe. Potwierdzeniem tego może być jej choroba w grudniu 1936 r., gdy wyjechała do 4 Szpitala Okręgowego w Łodzi na leczenie⁵². Jej stan zdrowia musiał być poważny, gdyż 13 kwietnia 1937 r. ponownie wyjechała – z towarzyszącym jej mężem – do wspomnianego szpitala w celu przeprowadzenia badań lekarskich⁵³. Trudno jednak rozstrzygnąć, jakiego typu miała dolegliwości – czy natury fizycznej, czy bardziej psychicznej. Tego nie wiemy, stąd trudno ten wątek rozwijać.

Lato 1939 r. przyniosło zaostrzenie sytuacji międzynarodowej i rosnącą groźbę wybuchu konfliktu zbrojnego, toteż w Instytucie Przeciwigazowym – podobnie jak w całej armii – podjęto przygotowania na wypadek wojny. W planie mobilizacyjnym „W” zawarte zostały nie tylko zadania dla jednostek liniowych, lecz także dla wszystkich formacji tyłowych i instytucji centralnych. W ramach służby uzbrojenia dotyczyły one centralnych i okręgowych składnic uzbrojenia, jak również Kierownictwa Zaopatrzenia Uzbrojenia, Instytutu Technicznego i Instytutu Przeciwigazowego, w którym pracował kpt. W. Car. Po przejściu omawianej służby w trakcie mobilizacji sierpniowej na organizację wojenną została ona podzielona na część podległą Naczelnemu Dowództwu WP oraz na część podległą

⁵¹ Roczna lista kwalifikacyjna za 1937 r., CAW, ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134, k. 69.

⁵² Rozkaz dzienny II dywizjonu 4 pac nr 260 z 2 XII 1936 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51,teczka 40, bez paginy.

⁵³ Rozkaz dzienny II dywizjonu 4 pac nr 80 z 13 IV 1937 r., CAW, 4 pac, sygn. I.322.51,teczka 41, bez paginy.

Departamentowi Uzbrojenia MSWojsk., w której znalazł się również Instytut Przeciwigazowy⁵⁴. Stał się on – w myśl założeń planu mobilizacyjnego „W” – jednostką mobilizującą w zakresie mobilizacji personalnej oficerów, podoficerów i szeregowych zatrudnionych w placówce. Wszystkie mobilizowane jednostki omawianej służby zostały przydzielone ewidencyjnie do Ośrodka Zapasowego Służby Uzbrojenia w Pomiechówku niedaleko Modlina. Sam Instytut Przeciwigazowy miał przejść na organizację wojenną w drugim rzucie mobilizacji powszechnej⁵⁵.

Co do losów kpt. W. Cara we wrześniu 1939 r., to nic pewnego nie wiadomo. Zapewne pozostał w Instytucie Przeciwigazowym, choć nie można całkowicie wykluczyć, że w ramach mobilizacji powszechnej mógł otrzymać przydział do jakiegoś oddziału artylerii. Według sugestii Piotra Zarzyckiego mógł on trafić do Ośrodka Zbierania Nadwyżek 4 pac w Łodzi: „W nieznanych bliżej okolicznościach dostała się do niewoli sowieckiej grupa oficerów 4 pac. Ich przydziały i funkcje nie są znane. Prawdopodobnie jednak większość z nich miała przydziały do OZN 4 pac. Wśród nich byli: kpt. Władysław Car, kpt. lek. Oskar Lange, ppor. Bronisław Bartosik oraz oficerowie rezerwy”⁵⁶. Jednak przydział kpt. W. Cara do Ośrodka Zbierania Nadwyżek 4 pac jest wielce problematyczny i najprawdopodobniej po mobilizacji pozostał we wspomnianym Instytucie w Warszawie.

Po wybuchu wojny Instytut Przeciwigazowy został podporządkowany Dowódcy Obrony Przeciwlotniczej MSWojsk., lecz podległość ta, jak również zakres kompetencji, nie zostały uregulowane. W konsekwencji Instytut pozostał luźno związany z Departamentem Uzbrojenia MSWojsk.⁵⁷ O losach kpt. W. Cara w pierwszych dniach września nic nie wiadomo, lecz zapewne – z całym Instytutem Przeciwigazowym – do 5 września przebywał w Warszawie, po czym następnej nocy, w ramach zarządzonej ewakuacji instytucji centralnych, wyjechał ze stolicy. Przypuszczalnie – z pozostałymi komórkami Departamentu Uzbrojenia MSWojsk. – pracownicy Instytutu Przeciwigazowego przybyli początkowo do Krasnegostawu,

⁵⁴ L. Wyszczelski, *op. cit.*, s. 345–346.

⁵⁵ R. Rybka, K. Stepan, *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny „W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010, s. 572–573 i 584.

⁵⁶ P. Zarzycki, *op. cit.*, s. 51.

⁵⁷ Relacja mjr. Stanisława Hyciaka, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Relacje z kampanii wrześniowej, sygn. B.I.12.D, k. 52–53.

skąd po dwóch dniach część Departamentu wyjechała do Dubna, część zaś do Tarnopola. Po wkroczeniu Armii Czerwonej na wschodnie ziemie II Rzeczypospolitej część pracowników Departamentu przekroczyła granicę polsko-rumuńską, część zaś w bliżej nieznanych okolicznościach dostała się do niewoli sowieckiej⁵⁸.

Wśród oficerów, którzy znaleźli się w rosyjskiej niewoli, był również kpt. W. Car, lecz o okolicznościach, w jakich się do niej dostał, nic nie wiadomo. Prawdopodobnie z innymi pracownikami Instytutu Przeciwigazowego znalazł się na terenach położonych na wschód od Bugu i tam został wzięty do niewoli. Wraz z wieloma innymi polskimi oficerami osadzono go w obozie kozielskim, w którym przebywał do kwietnia 1940 r.⁵⁹ Przez niemal osiem miesięcy miał zapewne nadzieję – podobnie jak większość pozostałych więźniów obozu w Kozielsku – na powrót do kraju i rodziny, jednak „przeznaczenie” przewidziało dla niego zupełnie inny i jakże tragiczny los. Przyszłość polskich jeńców w niewoli rosyjskiej została przesądzona 5 marca 1940 r., gdy Biuro Polityczne Komitetu Centralnego WKB(b) podjęło decyzję o ich rozstrzelaniu. Cała akcja została dokładnie i szczegółowo zaplanowana, a wszystkich więźniów przewidzianych do wywózki z obozu kozielskiego wpisano na specjalnie przygotowane listy wywozowe. Na ich podstawie od 3 kwietnia do 12 maja wywożono kolejne grupy oficerów, których mordowano w lesie katyńskim. Kpt. W. Car znalazł się na liście wywozowej nr 32/1 z 14 kwietnia pod numerem 55. Został wywieziony z Kozielska prawdopodobnie 17 kwietnia i tego samego dnia – z innymi 99 oficerami z tejże listy – zastrzelony w lesie katyńskim strzałem w tył głowy⁶⁰.

Zbrodnia katyńska przez trzy lata pozostawała nieznaną. W kwietniu 1943 r. Niemcy, okupujący wówczas Smoleńszczyznę, w lasach koło miejscowości Katyń (ok. 20 km na zachód od Smoleńska) odkryli masowe groby ok. 4,4 tys. rozstrzelanych polskich oficerów,

⁵⁸ Relacja mjr. Józefa Sarneckiego, Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. Sikorskiego w Londynie, Relacje z kampanii wrześniowej, sygn. B.I.12.D, k. 151–155.

⁵⁹ Szerzej o obozie kozielskim: M. Fałdowska, *Obóz polskich jeńców wojennych w Kozielsku (wrzesień 1939 – maj 1940)*, Siedlce 2013.

⁶⁰ Lista wywozowa z Kozielska nr 32/1 z 14 IV 1940 r., k. 162 (paginacja oryginalna 493 – kopia w posiadaniu autora); *Indeks represjonowanych*, t. I, s. 8 i 35; *Katyń. Dokumenty zbrodni*, t. II (*Zagłada marzec-czerwiec 1940*), red. W. Materski, Warszawa 1998, s. 293; *Katyń. Księga Cmentarna...*, s. 67; J. Tucholski, *op. cit.*, s. 84; „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992, R. XXXVII, nr 1, s. 438.

więzionych wcześniej w obozie w Kozielsku. W wyniku przeprowadzonych od kwietnia do lipca tego roku prac ekshumacyjnych wydobyto zwłoki 4143 osób, w tym kpt. W. Cara, który znalazł się na sporządzonej liście pod nr. 3156⁶¹. Informację o zidentyfikowaniu jego zwłok podał w numerze z 8 lipca 1943 r. „Nowy Kurier Warszawski”. Czytelników poinformowano nie tylko o tym, że jego zwłoki nosiły wspomniany nr 3156 – oznaczający kolejność ekshumowania i identyfikacji rozstrzelanych oficerów – lecz także to, że przy zwłokach znaleziono legitymację oficerską, złotą obrączkę oraz świadectwo szczepienia z Kozielska. Podobną informację zamieścił na swych łamach 17 lipca „Goniec Krakowski”⁶². Trudno jednak stwierdzić, czy w owym czasie żona kpt. W. Cara żyła i czy przeżywała wówczas dramatyczne chwile związane z ujawnieniem mordu dokonanego przez władze sowieckie na tysiącach polskich oficerów wiosną 1940 r.

Na zakończenie trzeba dodać, że w 2007 r. decyzją ministra Obrony Narodowej nr 439 z 5 października kpt. W. Car został pośmiertnie awansowany na stopień majora, co było wyrazem hołdu i pamięci dla ofiar zbrodni katyńskiej. Byli wśród nich wyżsi oficerowie WP, o których można zazwyczaj znaleźć szersze informacje w dotychczasowej polskiej historiografii, lecz o wielu młodszych oficerach zamordowanych przez Rosjan wiosną 1940 r. nasza pamięć ogranicza się do krótkich wzmianek w wielostronicowych wykazach ofiar wspomnianej zbrodni. A byli oni przecież takimi samymi ludźmi, wiernie służącymi Ojczyźnie – dlatego też warto przypominać mniej znane ofiary Katynia, jak np. W. Car, który choć niczym szczególnym nie wyróżnił się w trakcie swej służby wojskowej, to jednak był szczerym patriotą gotowym dla dobra kraju ponieść największą ofiarę. Na pamięć potomnych zasługują bowiem nie tylko postacie wielkiego pokroju, lecz także osoby mniej znane, którym winni jesteśmy nie mniejsze upamiętnienie, lecz przede wszystkim ocalenie od zapomnienia.

⁶¹ *Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin 1943, s. 243.

⁶² „Nowy Kurier Warszawski” 1943, nr 160 z 8 VII, s. 2; „Goniec Krakowski” 1943, nr 164 z 17 VII, s. 1.

Bibliografia

ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

Centralne Archiwum Wojskowe w Warszawie

- ap. Władysław Car, sygn. I.481.C.134.
- Oddział V sztabu MSWojsk, sygn. I.300.11, teczka 20.
- Oddział I Sztabu Generalnego, sygn. I.303.3, teczka 28.
- Departament Artylerii, sygn. I.300.34, teczka 6.
- 4 pac, sygn. I.322.51, teczka 8, 10, 11, 12, 14, 24, 40, 41.
- Dziennik Personalny MSWojsk. 1924, 1925, 1930.
- Dziennik Rozkazów OK nr IV Łódź 1921, 1935.

Archiwum i Muzeum Polskie im. gen. Sikorskiego w Londynie

- Relacje z kampanii wrześniowej, sygn. B.I.12.D, Relacja ppłk. Apolinarego Żebrowskiego, mjr. Stanisława Hyciaka i mjr. Józefa Sarneckiego.

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Katyni. Dokumenty zbrodni*, t. II (*Zagłada marzec-czerwiec 1940*), red. W. Materski, Warszawa 1998.
- Rocznik Oficerski 1932*, Warszawa 1932.
- Rybka R., Stepan Kamil, *Najlepsza broń. Plan mobilizacyjny „W” i jego ewolucja*, Warszawa 2010.
- Spis oficerów służących czynnie w dniu 1.06.1921*, Warszawa 1921.

PRASA

- „Goniec Krakowski” 1943.
- „Nowy Kurier Warszawski” 1943.
- „Wojskowy Przegląd Historyczny” 1992.

OPRACOWANIA

- Amtliches Material zum Massenmord von Katyn*, Berlin 1943.
- Fałdowska M., *Obóz polskich jeńców wojennych w Kozielsku (wrzesień 1939 – maj 1940)*, Siedlce 2013.
- Galster K., *Księga pamiątkowa artylerii polskiej 1914–1939*, Londyn 1975.
- Indeks represjonowanych*, t. I (*Rozstrzelani w Katyniu. Alfabetyczny spis 4410 jeńców polskich z Kozielska rozstrzelanych w kwietniu–maju 1940 według źródeł sowieckich, polskich i niemieckich*), Warszawa 1995.

- Jarno W., *4 Pułk Artylerii Ciężkiej w latach 1921–1939. Organizacja, uzbrojenie i działania bojowe*, [w:] „Mieczem i szczytem”. *Broń na polu walki. Z dziejów wojskowości polskiej i powszechnej*, red. A. Niewiński, Oświęcim 2016, s. 217–239.
- Jarno W., *Okręg Korpusu Wojska Polskiego nr IV Łódź 1918–1939*, Łódź 2001.
- Jaskulski W., *Pułkownik Józef Korycki. Tatarski artylerzysta II Rzeczypospolitej*, Wrocław 2012.
- Katyń. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*, Warszawa 2000.
- Łoś R., *Artyleria polska 1914–1939*, Warszawa 1991.
- Mastalski L., *Oficerowie częstochowskiej 7 Dywizji Piechoty zamordowani na Wschodzie w 1940 roku. Noty biograficzne*, Kraków–Częstochowa 2005.
- Skrzypczak D., *Akta wojskowych instytutów i biur technicznych z lat 1915–1939*, „Biuletyn Wojskowej Służby Archiwalnej” 1981, nr 11, s. 56–72.
- Tucholski J., *Mord w Katyniu. Kozielsk, Ostaszków, Starobielsk – lista ofiar*, Warszawa 1991.
- Wyszczelski L., *W obliczu wojny. Wojsko Polskie 1935–1939*, Warszawa 2008.
- Zarzycki P., *4 Pułk Artylerii Ciężkiej*, Pruszków 1999.

NETOGRAFIA

http://www.warszawa1939.pl/index_architektura.php?r1=ludna_11_01&r3=0
(dostęp: 17 VIII 2017 r.).

WITOLD JARNO

Major Władysław Car – a victim of the Katyn massacre (1895–1940)

The article describes the life of Władysław Car – one of the thousands of victims of the Katyn massacre. He was born in 1895 in Warsaw, where he obtained a secondary school certificate. In 1915 he was evacuated by the Russian authorities to Kiev, where a year later he was called up to serve in the Russian army. In 1918, he served in the 1 Polish Corps in Russia, and after returning to the Polish lands he worked as a teacher in Tarczyn near Warsaw. In August 1919, he volunteered for the Polish Army and initially he served in unit trains in 7th Infantry Division, and in the years 1921–1924 in the Headquarters of District of Corps No. 5 in Krakow. In 1924 he was transferred to the 4th Regiment Heavy Artillery in Czestochowa (after 1935 his unit was moved to Tomaszow Mazowiecki) and after training he became a gunnery officer. In this regiment he served until 1938 and he has taken various stations (battery commander, quartermaster and adjutant). During his service in the 4 heavy artillery regiment he was promoted to captain. In October 1938, he was moved to the Anti-Gas Institute in Warsaw, where he worked until

the outbreak of World War II. In September 1939 he was captured by the Russian and was placed in the camp in Kozelsk. In April 1940 – together with other Polish officers from this camp – he was executed in Katyn. Captain Władysław Car is one of several thousand Polish officers, about which memory slowly blurred out. In 2007 he was posthumously promoted to the rank of major.

Keywords: major Władysław Car, Polish Army officers, Artillery of the Polish Army, history of Częstochowa, history of Tomaszów Mazowiecki, the Katyn massacre.